

davranışını doğrudan doğruya kanuna göre değil kanunun muhtevasının açıklık kazandığı, belirlendiği resmî uygulamaya göre ayarlar. Bu husus göz önüne alındığında toplumda olabildiğince hüküm ve yargı birliğinin sağlanmaya çalışılmasının önemi ortaya çıkar.

Bu açıklamaların ışığında amelin, **me-sâlih*** ve **sedd-i zerâî*** prensibine en çok önem verme özelliği ile şöhet bulan Mâlikî mezhebi içindeki muhtelif görüşlerin fıkhi yaşanan hayata uyarlama eğilimine sahip Mağrib toplumlarınca ihtiyaçlara en iyi cevap verecek şekilde ayıklanması ve geliştirilmesi sonunda ortaya çıkan uygulamalar olarak nitelendirilmesi herhalde yanlış olmaz. Başlı başına bir ictihad faaliyeti olmamakla beraber bu işin dahi ilmî bir kudrete sahip olmayı gerektireceği açıktır. Nitekim amelin Endülüs'te başlayışı ve o sırada Endülüs'ün hükümleri geliştirmeyi ve mesâlih prensibine göre yönlendirmeyi başarma hususunda en güçlü bilgilere sahip bulunması bunu gösterir.

Ameli Mâlikî fakihlerin üstatlarına aşırı bağılıklarının ve mezhep taassubunun bir ürünü olarak gören ve bunun Mâlikî mezhebinin donmasına yol açtığını belirten görüşü veya tam aksine ameli Mâlikî bilginlerin fıkhi yaşanan olaylara uyarlamadaki üstün başarısı ve Mâlikî mezhebinin sürekli gelişmeye açık tutan bir metot sayan anlayışı mutlak olarak kabul etmek yerine, bu konuyu belli bir dönemden sonra İslâm dünyasında hukukî tefekküre hâkim olan telakki ile bağlantılı olarak incelemek daha uygun olur. Buna göre, ictihad müessesesinin çalışmadığı veya çalışmadığı bir ortam için amelin bir başarı olarak değerlendirilmesi mümkün olmakla beraber fıkhi geliştiren ve ictihad fonksiyonunu karşılayan bir metot olduğunu söyleyebilmek mümkün görünmemektedir.

Şu halde ameli büyük ölçüde "zamanın ve sebeplerin değişmesi ile hükümlerin değişmesi" prensibinin bir tezahürü olarak düşünmek gerekir. Ancak bunun, bazı yazarlar tarafından "fikhın za'fiyet dönemi" olarak nitelendirilen (bk. Hacıvî, IV, 163 vd.) taklit çağlarının şartları doğrultusunda oluşturulmuş bir metoda göre belirlenen fikhî uygulamaları ifade ettiği dikkatten kaçırılmamalıdır. Diğer şer'î delillerle ilişkisine gelince, amelin en önemli dayanağını örfün teşkil ettiği söylenebilir. Her ne kadar konu ile ilgili geniş araştırmasında Cîdî, **istihsan*** tariflerine yer verdikten sonra amel ile il-

gili meselelerin hemen hepsinin bu kabilden olduğunu ifade etmekte ise de verdiği örneklerden, yazarın müctehid için söz konusu olan istihşandan bahsettiği anlaşılmaktadır. Oysa nihâî tahlilde amel, ictihad değil tahrîc faaliyetini yürüten fakihi istihşanı olarak değerlendirilebilir. Bir başka deyişle, fakihi bir meselede mezhep içinde iki farklı görüşle karşılaşmakta ve ilk bakışta kuvvetli görünen (râcih, meşhur) görüşü terkedip başka bir delil ile desteklenen zayıf görüşü tercih etmektedir.

Son yıllarda amel tevhid edildiği için belirli mıntikalara has amelden söz etme imkânı büyük ölçüde ortadan kalkmış, amel bütün Mağrib'i (Fas) kapsayan tek tip uygulamayı ifade eder olmuştur. Zira hâkimlerden, yeni olaylar hakkında Mâlikî mezhebindeki meşhur veya râcih görüşe ya da ameğe göre hüküm vermeleri istenmiştir. Toplumu çevreleyen şartlar ve örf-âdetler birbirine yakın hale geldiğinden ötürü hâkimlerin mahallî ameğe dayanmalarına pek gerek kalmamıştır.

Yerinde işaret edildiği üzere ameli belirleyen faktörler arasında örf ve âdetin önemli bir yeri bulunmaktadır. Örfün Mağrib kabilelerinin hukuk hayatında İslâm öncesi ve sonrası oynadığı rol ve geçirdiği safhaların, aynı şekilde Fas'ta bağımsızlık öncesi ve sonrası yargı düzenlemelerinde kabile örflerine gösterilen özel ilginin incelenmesiyle ilginç tesbitlerin ortaya konabileceği anlaşılmaktadır (bu konuda bk. Cîdî, *el-'Örf ve'l-âmel*, s. 213-261).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ferhûn, *Tebşirâtü'l-hükkâm*, Kahire 1301, I, 45-53; Venşerîsî, *el-Mi'yârü'l-mu'reb*, Beyrut 1401/1981, X, 47-48; Makkarî, *Nefhü't-tib*, I, 556-558; Sicilmâsî, *el-'Amelü'l-mu'tlak*, Tunis 1290; Şeyh Miyâre, *Şerhu Lâmiyeti'z-Zekâk*, Fas 1306; Ebû'l-Abbâs Ahmed b. Abdülâzîz el-Hilâlî, *Nûrû'l-başar*, Fas 1309; Abdurrahman b. Abdülkâdir el-Fâsî, *el-'Amelü'l-Fâsî ve hâşiyyetühû li-Sicilmâsî*, Fas, ts.; Muhammed b. Hasan el-Hacvî, *el-Fikrû's-sâmî fî târîhi'l-fıkhi'l-İslâmî*, Medine 1396-97/1976-77, IV, 163-166, 405-411; Vecdi Aral, *Hukuk ve Hukuk Bilimi Üzerine*, İstanbul 1979, s. 110; J. Berque, *Ulêmas, Fondateurs, Insurgés du Maghreb*, Paris 1982, s. 197-199; a.mlf., "Amâl", *EP* (Fr.), I, 440-441; Ömer b. Abdülkerîm el-Cîdî, *el-'Örf ve'l-âmel fi'l-mezhebi'l-Mâlikî ve mefhû-mühümâ ledâ 'ulemâ'î'l-Mağrib*, Rabat 1404/1984, s. 213-261, 337-511; a.mlf., "Eşerü'l-Kâdî 'İyâz fî fıkhi'l-'amelîyyât", *Nedvetü'l-İmâm Mâlik: Devretü'l-Kâdî 'İyâz*, Rabat 1404/1984, I, 7, 129; Abdülâzîz Benabdellah, *Ma'lemetü'l-fıkhi'l-Mâlikî*, Beyrut 1983, s. 274.

AMEL-i SÂLİH

(bk. AMEL).

AMELMANDE

(bk. TEKAÜT).

AMELÜ'L-İ-YEVM ve'l-LEYLE

(عمل اليوم واليلة)

H. Peygamber'in
günlük dua ve zikirleri ile
bu konudaki tavsiyelerini ihtiva eden
bir hadis kitabı türü.

Günlük hayatta Hz. Peygamber'in ibadet ve dualarını aynen uygulama arzusu ve ihtiyacı, erken sayılacak bir dönemde âlimleri onun dualarını müstakil kitaplarda toplamaya sevk etmiştir. Müslümanları kendilerinin hazırladığı çoğu secili birtakım dualardan kurtarmayı hedef alan bu tür eserler, önceleri "Kitâbü'd-Duâ", "Kitâbü'z-Zikr" gibi isimler alırken sonradan "Amelü'l-yevm ve'l-leyle" diye adlandırılmış ve klasik hadis kitabı tekniği içinde telif ve tasnif edilmiştir. Amelü'l-yevm ve'l-leyle adına ilk defa III. (IX.) yüzyılın sonlarında rastlanmaktadır. Hasan b. Ali b. Şebîb el-Mâmerî'nin (ö. 295/908) *'Amelü'l-yevm ve'l-leyle* adlı eserinin bu konuda ilk yazılanlardan biri olduğu anlaşılmakta, ancak günümüze kadar gelip gelmediği bilinmemektedir. Daha sonra Nesâî (ö. 303/915) ve İbn Sünnî'nin (ö. 364/974) kaleme aldıkları aynı adlı eserler günümüze ulaşmış bulunmaktadır. Ebû Ömer Ahmed b. Muhammed et-Talemenkî (ö. 429/1037), Ebû Nuaym el-İsfahânî (ö. 430/1038), Münzirî (ö. 656/1258), Şîr âlim Cemâleddin Ahmed b. Mûsâ b. Ca'fer (ö. 673/1274) ve Süyûtî de (ö. 911/1505) *'Amelü'l-yevm ve'l-leyle* adıyla eserler telif etmişlerdir. Adı *el-Ezkâr* olmakla beraber aynı konuları aynı tarzda ele alan Nevevî'nin değerli eserini de burada anmak gerekir. Ancak bunların içinde Nesâî ile talebesi İbn Sünnî'ye ait olanların bu tür içinde ayrı bir yeri ve önemi vardır.

Nesâî'nin, Abbâsî kumandanlarından duası makbul bir kişi olarak tanınan Türk asıllı Bedr el-Hamâmî'nin (ö. 310/922) isteği üzerine telif ettiği eser, iki talebesi İbnü'l-Ahmer ve İbn Seyyâr tarafından *es-Sünenü'l-kebîr*'in bir bölümü olarak rivayet edilmişse de aslında müstakil bir kitaptır. Müellif *Sünen*'in-

deki metodunu bu eserinde de uygulamış, *Kütüb-i Sitte ricâl**'i dışında seksen üç erkek ve iki kadın râviden rivayette bulunmuştur. Bunlar arasında -tanınmayan ve durumu hakkında yeterli bilgi bulunmayan (mechûlül'-ayn ve mechûlül'-hâl) altı râvi istisna edilecek olursa- rivayetleri alınmayacak derece de zayıf olan kimse yoktur. Nesâî hadislerin senedlerini değerlendirmiş, zaman zaman râviler arasında tercihler yapmış ve Hz. Peygamber'e ait olduğu kesinlik kazanan bütün evrâd* ve ezkâr* toplamaya çalışmıştır. İlk defa onun tarafından kullanıldığı zannedilen "Amelü'l-yevm ve'l-leyle" adını, Hz. Peygamber'in "فأَيُّكُمْ يَعْمَلُ فِي كُلِّ يَوْمٍ وَلَيْلَةٍ خَمْسَمِائَةِ سِنَةٍ" = Hanginiz bir gün ve gecede iki bin beş yüz kötülük işler?" (Nesâî, "Sehv", 91; Tirmizî, "Da'avât", 25; İbn Mâce, "İkâme", 32) hadisinden almış olduğu tahmin edilmektedir.

İnsanın hemen hemen her işinde sünnete uygun şekilde nasıl davranacağını gösteren eser sabah duası ile başlamakta, eve girerken ve çıkarken, alışveriş yaparken, yatarken ve kalkarken, namaz ve oruç gibi çeşitli ibadetleri ifa ederken neler söyleneceğini, sevinç ve keder hallerinde, çeşitli tabiat olayları karşısında nasıl dua edileceğini bütün ayrıntılarıyla anlatmaktadır.

1141 hadis ihtiva eden *Amelü'l-yevm ve'l-leyle* üç ayrı yazmasından faydalanılarak Dr. Fâruk Hamâde'nin tahkiki ile Beyrut'ta basılmıştır (1407/1987). Ayrıca Münzirî hadislerin senedlerini çıkarmak suretiyle eseri ihtisar etmiştir.

İbn Sünnî'nin eserinde Hz. Peygamber'in 778 hadisi 459 bab halinde ve hadis kitapları tekniğiyle derlenmiştir. Muhteva olarak Nesâî'nin kitabından farklı olmayan eser, bir nevi giriş mahiyetindeki "dili kötü söz söylemekten ko-

ruma" (hıfzü'l-lisân) konusuyla başlamaktadır. Daha sonra, yukudan uyandığı andan itibaren yirmi dört saat içinde hayatın akışına uygun olarak çeşitli konularda Hz. Peygamber'in dualarını ve tavsiyelerini sıralamaktadır. Genellikle her babda bir hadis bulunmakla beraber yer yer sayfalarca süren bablara da rastlanmaktadır. Meselâ sabah duası ile ilgili bab (s. 22-41) kırk dokuz rivayetten, sabah namazından sonra yapılacak dua ile ilgili bab (s. 51-63) otuz beş rivayetten meydana gelmektedir. Aynı konudaki değişik rivayetler "nev'un âhar" başlığıyla sıralanmaktadır. Metin ve senedleri tenkide tâbi tutmayan müellif, 133 hadisi hocası Nesâî'den naklen zikretmiştir. Ancak Nesâî'nin itibar etmediği birçok zayıf râvinin rivayetini de eserine almıştır.

Zehebî eserindeki hadisleri genel bir değerlendirmeye *ceyyid** olarak nitelendirmiştir. Türünün en güzel örneklerinden kabul edilen eser, bazı müelliflerce fazla ayrıntılı bulunarak hadislerin senedleri çıkarılmak suretiyle ihtisar edilmiştir. Kimin tarafından yapıldığı bilinmeyen bir muhtasarı Süleymaniye Kütüphanesi'nde bulunmaktadır (Fâtih, nr. 1132).

Eser Haydarâbâd'da (1315, 1358) ve Kahire'de (1379) yayımlanmış, Abdülkâdir Ahmed Atâ tarafından hazırlanan kısmen tahkiki bir baskısı ise Mısır'da neşredilmiştir (1389/1969).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Mâce, "İkâme", 32; Tirmizî, "Da'avât", 25; Nesâî, "Sehv", 91; İbn Sünnî, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle* (nşr. Abdülkâdir Ahmed Atâ), Kahire 1389/1969; Zehebî, *Tezkiretü'l-huffâz* III, 939-940; a.mlf., *A'lâmü'n-nûbelâ*, XVI, 255-256; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, III, 47-48; *Keşfü'z-zunûn*, II, 1172-1173; Brockelmann, *GAL*, I, 165; *Suppl.*, I, 274; Sezgin, *GAS*, I, 198; Kehâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifin*, II, 80; III, 255; Münecid, *Mu'cem*, III, 24; Fâruk Hamâde, *Amelü'l-yevm ve'l-leyle* [Nesâî], Beyrut 1987, Takdim, s. 90-129.

İSMAİL L. ÇAKAN

ÂMENTÜ

(أَمَنَتُ)

İslâm dininin iman esaslarını ana hatlarıyla ifade eden terim.

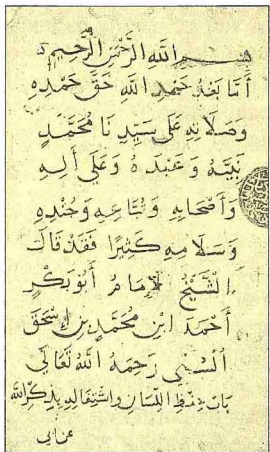
Arapça'da âmene (أَمَن) fiilinin birinci tekil şahsı olan ve "inandım" mânasına gelen âmentü, Kur'an'da üç yerde, söz sahibinin imanını açıklarken kullandığı bir ifade olarak geçer (bk. Yûnus 10/90; Yâsîn 36/25; eş-Şûrâ 42/15). Şûrâ sûresin-

de doğrudan doğruya Hz. Peygamber'e "âmentü" demesi emredilir. Buna dayanan âmentünün Kur'an'da yer alan bir terim olduğunu söylemek mümkündür.

"Âmentü billâhi ve melâiketihî ve kütübihî ve rusûlihî ve'l-yevmi'l-âhiri ve bi'l-kaderi hayrihî ve şerrihî mine'llâhi teâlâ; ve'l-ba'sü ba'de'l-mevti hakk eşhedü en lâ ilâhe illâllâh ve eşhedü enne Muhammeden abduhü ve resûlüh" = "Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhiret gününe, kadere, hayır ve şerrin Allah'tan olduğuna iman ettim. Ölümünden sonra diriliş gerçektir. Allah'tan başka ilâh olmadığına, Muhammed'in onun kulu ve elçisi olduğuna şahadet ederim" şeklinde sıralanan ve mü'menin bih olarak da adlandırılan itikadî esasların hepsi âmentü terimiyle ifade edilir.

Âmentüde sıralanan ve Ehl-i sünnet inancına bağlı herkesin kabul etmesi gereken bu iman esasları Kur'an'da çeşitli ifadelerle yer almıştır. Bir yerde müminin vasıfları olarak Allah'a, âhiret gününe, meleklerle, kitaba (Kur'an'a) ve peygamberlere iman şeklinde sıralanırken (bk. el-Bakara 2/177), başka bir yerde müminlere "Allah'a, peygamberine (Hz. Muhammed'e), peygamberine indirdiği kitaba (Kur'an'a) ve önceden indirdiği kitaba" iman etmeleri emredilir (bk. en-Nisâ 4/136). Buna karşılık Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr edenin koyu bir sapıklık içinde olduğu belirtilir (bk. a.y.). Bu âyetlerde değişik şekillerde sıralanan iman esasları Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere ve âhirete iman olmak üzere beş ilkede toplanmış ve geleneksel âmentü metninde bulunan kader, yani hayır ve şerrin Allah'tan olduğu inancı bunlar arasında zikredilmemiştir. Âmentüdeki iman esaslarının sayısı ve muhtevası hadislerde de farklıdır. Buhârî'nin rivayet ettiği Cibrîl hadisinde, "İman nedir?" sorusuna, "Allah'a, meleklerine, Allah'ın görüleceğine, peygamberlerine ve öldükten sonra dirilmeye inanmandır" (Buhârî, "İmân", 37) cevabı verilerek sayılan beş değişik esas arasında da kader zikredilmediği halde İbn Hanbel (*Müsned*, I, 21), Müslim ("İmân", 1), Tirmizî ("İmân", 4), İbn Mâce ("Muḥaddime", 9), Ebû Dâvûd ("Sünnet", 17) ve Nesâî'nin ("İmân", 4) rivayetlerinde "hayır ve şerri ile birlikte kadere iman" esasları diğerlerine ilâve olarak zikredilir.

Tirmizî'nin diğer bir rivayetine göre Hz. Peygamber, "âmentü" lafzıyla başla-

*Amelü'l-yevm ve'l-leyle'nin ilk sayfası
Beyazıt
Devlet Ktp.,
nr. 2344, vr. 1^a)